

FORMATION OF AZERBAIJANIAN NATIONAL MINORITY IN UKRAINE AND ACTIVITY OF ITS NATIONAL-CULTURAL SOCIETIES

The process of Azerbaijan Diaspora creation in the world and in the Ukraine in particular is presented in the paper based on the Ukrainian and Azerbaijan literature. The policy of contemporary Ukrainian State concerning to national minorities living in the Ukraine is described. The features of consolidation of Azerbaijan people in Ukraine and activity of the most numerous national cultural societies of Azerbaijan minority in the Ukraine are explained.

Марія АЛІЄВА
Kiїв

УТВОРЕННЯ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ

Однією з актуальних проблем, які змушена вирішувати Українська держава в процесі реалізації своїх стратегічних цілей, є врахування зростаючого впливу на політичне, економічне та культурне життя країни ісламського чинника, тобто впливу складного світу мусульманської цивілізації з її головними релігійно-моральними принципами та цінностями, стилем життя, соціально-економічними, духовними вимогами на українців.

Україна розташована на перехресті двох світів – християнського Заходу та мусульманського Сходу. В силу свого геополітичного положення Україна постійно втягувалася в тісні та достатньо глибокі відносини між цими двома цивілізаціями. Велике значення має той факт, що мусульманський світ значною мірою присутній в самій Україні і що його вага постійно зростає. Сьогодні кількість мусульман в Україні за різними оцінками коливається від 1,2 до 2 млн. осіб, що складає 4 % населення країни, в тому числі в Криму – 12 %¹. Найближчим часом Україна може увійти у п'ятірку європейських країн з найбільшою кількістю мусульман у складі свого населення². За етнічним складом це насамперед представники тюркської, іранської та кавказької мовних спільнот (кримські татари, башкири, туркмени, узбеки, казахи, абхази, азербайджанці та ін.), а також афганці та араби, кількість яких останнім часом значно зросла. Всі вони є національними меншинами України.

Унікальність зв'язків України з Ісламським світом полягає також в тому, що на її територію, в Крим, повернулися кримські татари, які у свій час сформувались як етнос саме на Українських землях і, значить, є корінним народом. Такої особливості практично не існує в жодній європейській країні зі значною вагою мусульман у складі свого населення.

Однією з найчисельніших національних меншин України є азербайджанці, які здавна поєднані з українцями дружніми відносинами. Сьогодні азербайджанці відіграють значну роль в

громадсько-політичному та культурному житті України. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживає 45,2 тис. азербайджанців, або 0,1 % усього населення країни. Найбільше їх у Донецькій – 8 тис., Дніпропетровській та Харківській областях – по 5,6 тис.³. Заслугує на увагу той факт, що азербайджанська меншина – одна з небагатьох в Україні, яка має тенденцію до зростання. Варто зупинитися на історії створення азербайджанської діаспори загалом і в Україні зокрема.

У східній частині Закавказзя по нижній течії Кури, Аракса та їхніх приток лежать основні області формування азербайджанської етнічної спільноти. Північ цієї країни був здавна заселений племенами, спорідненими з народностями гірського Дагестану. Їхніми нащадками в наші дні є невеликі етнічні групи – удіни, будугці, кризи, хіналугці, що розмовляють на мовах кавказької сім'ї. Південь здавна входив в область розселення іраномовних племен. Протягом XII – XIV ст. на території Східного Закавказзя відбувалося утворення великих феодальних володінь, частина яких збереглась до XIX ст. Найбільш впливовим з них вважався Ширван, який першим встановив зв'язки з Московією у XV ст.⁴ Ці зв'язки з кожним століттям зміцнювались та розширювались. Кінцеве приєднання азербайджанських земель до Росії відбулося в 1828 р., коли був укладений Туркманчайський мирний договір між Росією та Іраном після російсько-іранської війни, за яким до складу Російської держави був включений Північний Азербайджан⁵. Сьогодні це територія Республіки Азербайджан. З цього часу історичні долі азербайджанського народу переплелись з долею народів Російської Імперії, що зумовило певну частину азербайджанців мігрувати в її межі.

Внаслідок суспільно-політичних процесів, що проходили в різні періоди історії, багато азербайджанців, залишивши свою історичну батьківщину, оселялися в різних куточках світу. Значний потік міграції з Азербайджану припадає на роки радянської влади, коли внаслідок соціально-економічної інтеграції в межах Радянського Союзу, азербайджанська молодь мала можливість отримувати освіту в радянських республіках, в тому числі й в Україні. Щорічно сотні студентів із Азербайджану отримували вищу освіту в провідних вищих навчальних закладах України⁶. Наступна хвиля імміграції припадає на роки після розпаду Радянського Союзу. Економічна криза в Азербайджані змусила десятки тисяч азербайджанців залишити батьківщину в пошуках кращих умов життя. Крім того, трагічні події в історії азербайджанського народу в кінці минулого століття (вірмено-азербайджанський конфлікт), слугували поштовхом для формування азербайджанської діаспори. Кількість біженців з Азербайджану тільки в 1988 – 1991 рр. оцінюється в 350 тис.⁷ Сучасна азербайджанська діаспора в світі за своїм походженням пов'язана переважно не з вигнанням або примусовою втечею, а з більш-менш добровільними міграціями зі своєї батьківщини в пошуках роботи чи кращої долі⁸. За приблизними підрахунками, світова азербайджанська діаспора нараховує 45 млн. осіб⁹.

З кінця XX ст. почався процес консолідації азербайджанської діаспори. Вперше в історії Азербайджану ідея солідарності азербайджанців світу знайшла своє відображення у рішенні, прийнятому Верховною Радою Нахчіванської автономної республіки. 16 грудня 1991 р., за ініціативою голови Ради Гейдара Алієва було прийнято рішення щорічно відзначати 31 грудня як День Солідарності Азербайджанців Світу. Указом Президента в листопаді 2001 р., в Баку, був скликаний Перший З'їзд Азербайджанців Світу. Цю подію можна вважати історичною, переломним моментом в житті азербайджанської діаспори. Саме після з'їзду почався посилений процес солідарності азербайджанців світу. З метою поглиблення та розвитку зв'язків з азербайджанцями, що проживають за кордоном, 5 липня 2002 р. Указом Президента Азербайджанської Республіки був створений Державний Комітет роботи з азербайджанцями, що проживають за кордоном, а в грудні цього ж року підписаний закон “Про державну політику, пов'язану з азербайджанцями, що проживають за кордоном”¹⁰.

Не була винятком у процесі консолідації і азербайджанська меншина в Україні. З боку уряду України з часу проголошення незалежності спостерігається тепле ставлення до національних меншин, що обумовлене прийнятим ще 25 червня 1992 р. Законом “Про національні меншини в Україні”. Верховна Рада України, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України, прийняла цей закон “з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток”. Згідно з його першою статтею, Україна гарантує громадянам республіки, незалежно від їх

національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості та самовиявлення¹¹.

У Верховній Раді України, а також в місцевих Радах народних депутатів діють постійні комісії з питань міжнаціональних відносин. Центральним органом державної виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин є Державний комітет у справах національностей та міграції. При ньому функціонує як дорадчий орган Рада представників громадських об'єднань національних меншин України¹².

Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою та вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, яка не суперечить законодавству¹³.

Така політика Української держави сприяє активізації культурного життя національних меншин, які в ній мешкають. Одним з проявів цього є процес створення національно-культурних об'єднань азербайджанців, кількість яких в Україні досягла 34¹⁴. Загалом же їх нараховується біля 150 і працюють вони у більш ніж 30 країнах світу¹⁵.

Зупинимося на аналізі діяльності найбільшої з українських організацій азербайджанців – Конгресу Азербайджанців України (КАУ). Це самоврядна, незалежна громадська організація на чолі з головою Октаєм Зія огли Ефендієвим. Він також є виконавчим директором Ради представників громадських організацій національних меншин України¹⁶.

Історія виникнення цієї організації бере свій початок у 1990 р., на фоні кривавих трагічних подій в Баку. Саме у цей період азербайджанці України усвідомили, що тільки спільними зусиллями та маючи офіційно оформлений статус їхні голоси будуть почуті. Ідея виникнення організації належить президентові Азербайджану Г. Алієву, яку він висловив під час свого візиту в Україну в травні 1997 р. І вже в березні 1999 р. була створена КАУ. Її організації сьогодні діють у 27 містах України¹⁷.

Для пропаганди культури та мистецтва азербайджанського народу в Україні Конгрес створив свій професійний ансамбль “Азербайджан”, який бере участь у різних заходах, присвячених національним святам України та Азербайджану. За короткий строк колектив набув великої популярності в Україні. В репертуарі дорослої танцювальної групи такі народні азербайджанські танці, як “Ялли” та “Чабани”, кавказький танок “Шейх Шаміль”¹⁸. Постановником танців є хореограф Бахтіяр Агаяров. Завдяки його зусиллям і молоді українські юнаки та дівчата майстерно виконують запальні кавказькі танці.

Практично кожна регіональна організація Конгресу має школу вихідного дня, де професійні педагоги викладають азербайджанську мову та літературу, географію та історію, знайомлять дітей зі звичаями та традиціями азербайджанського народу. Централізовано у місті Києві Конгрес видає газету “Голос Азербайджану”, яка регулярно знайомить членів організації та представників державної влади з новинами та подіями Азербайджанської Республіки та з життям азербайджанської національної меншини України. При КАУ створений Жіночий комітет, який є членом Співки Жінок України. Основною метою діяльності цього комітету є залучення до громадсько-культурного життя азербайджанських жінок. КАУ співпрацює з факультетом сходознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка і разом проводить наукові конференції, присвячені історії, культурі та науковим зв'язкам між Україною та Азербайджаном. Нещодавно в Університеті почали вивчати азербайджанську мову¹⁹. Постійно проводяться культурні заходи, присвячені народним і державним святам українського та азербайджанського народів²⁰.

Не менш важливим для азербайджанської меншини України є Азербайджанський громадсько-культурний центр імені Ю.В. Чеменземінлі, який був створений в 1990 році в Києві. Голова Центру – Алішов Надір Ісмаїл-огли – член Української академії Інформатики, доктор філософії, лауреат премії Ради міністрів СРСР. Саме він розповів автору історію створення культурного центру.

Після відомих подій січня 1990 р., коли Радянські війська увійшли в Баку, група інтелігенції

в Києві зібралась на колишній площі Жовтневої революції з метою обговорити стан справ у Баку та прийняти ряд звернень до верховних органів СРСР та міжнародних організацій. В цей же день на площі відбувався мітинг українських азербайджанців та студентів вищих навчальних закладів з метою висловити протест діям влади СРСР. Обстановка стала надзвичайно напруженою після оточення мітингуючих озброєними солдатами внутрішніх військ. Серед страйкарів був присутній і відомий український поет Микола Мірошніченко з дружиною. Саме завдяки його палкій промові вдалося виключити можливість провокації з боку Радянської влади. Внаслідок цього мітингуючими були підготовлені 15 звернень до всіх верховних органів влади СРСР та міжнародних організацій. Була також створена робоча група кількістю 10 осіб та вирішено створити громадську організацію з метою консолідації та підтримки азербайджанської меншини в Україні. Микола Мірошніченко порадив назвати майбутню організацію на честь великого культурного азербайджанського діяча, письменника Юсифа Везіра Чемаземінлі²¹. (Ю.В. Чемаземінлі – випускник Київського університету, організатор товариства тюркомовних народів, палкий прихильник соборності України, був репресований та помер у в'язниці в 1943 р.)

26 квітня 1990 р. в Баку була проведена конференція з приводу створення нової громадсько-культурної організації азербайджанців України, на якій були присутні журналісти, депутати, представники влади, загалом – близько 500 осіб. Був обраний Меджліс (Правління) у складі 17 осіб на чолі з Н.І. Алішовим²².

З 1990 р. до 1993 р. основна діяльність культурного центру мала суспільно-політичний характер. Були проведені десятки мітингів на підтримку демократичних перетворень в Азербайджані та Україні, двічі пікетували посольство Росії на знак протесту проти політики Росії в Нагірному Карабасі.

Було проведено і ряд культурних заходів: щорічне святкування Новруз (Нового року), днів республіки в Азербайджані та в Україні, днів народження видатних азербайджанських діячів (С. Вургун, Ю. Чемаземінлі та ін), були також організовані спільні громадсько-культурні заходи з єврейською, польською, російською, татарською, грузинською меншинами, створені і видані чисельні буклети та брошури про азербайджанську культуру та побут.

В 1993 р. за ініціативою громадських діячів дев'яти регіонів України був створений Азербайджанський культурний центр імені Н. Гянджеві та "Азербайджанський дім" в Києві. Основні заходи, що проводив "Азербайджанський дім": день історії Азербайджану, день культури Азербайджану, спортивні змагання, день духовно-релігійної освіти, день економічної освіти для ділових людей, день поезії та ін.²³

В "Азербайджанському домі" функціонує клуб "Бакинці", який поки що діє не на повну силу, членами якого є, як правило, російськомовні вихідці з Баку, видавалася газета "Седа". Нещодавно була організована азербайджанська недільна школа, де всі охочі можуть вивчати азербайджанську мову, літературу, історію і навіть азербайджанський народний танок або просто спілкуватися зі співвітчизниками²⁴.

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що процес утворення азербайджанської діаспори є довготривалим і складним. Особливістю його є те, що він відбувався переважно ненасильницьким шляхом, а консолідація азербайджанців у різних країнах світу відбувалася значною мірою під впливом державних структур сучасного Азербайджану. Не була тут винятком і Україна, яка створила всі умови для розвитку культурного життя національних меншин, що тут мешкають. Основу азербайджанської меншини в Україні складають переселенці другої половини ХХ століття, які приїхали сюди у пошуках кращої долі. До них приєдналися люди, які опинилися в Україні внаслідок демографічних процесів кінця ХХ – початку ХХІ століть. Більша їх частина полюбила цей край, створила тут родини та продовжила трудову діяльність. Сконсолідувавшись і створивши чисельні національно-культурні товариства, вони не забувають, що народилися в Азербайджані, поважають власні традиції та передають їх з покоління у покоління, зберігаючи, таким чином, свою ідентичність. Разом з тим, азербайджанці України багато роблять для зміцнення дружби з українським народом, інтеграції в українське суспільство.

-
- ¹ Національний склад населення України та його мовні ознаки (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). – К., 2002. – С. 17.
- ² Ibid. – С. 18.
- ³ Ibid. – С.20.
- ⁴ История Азербайджана. – Баку, 1995. – С. 29.
- ⁵ История Азербайджана // Азербайджанцы: историко-этнографический очерк. – Баку, 1994. – С. 27.
- ⁶ Аделетоглу Р. Из истории образования азербайджанской диаспоры // Голос Азербайджана. – 2003. – Серпень. – С.6.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
- ¹² Ibid. – Ст. 544.
- ¹³ Ibid. – Ст. 545.
- ¹⁴ Аделетоглу Р. Из истории образования азербайджанской диаспоры // Голос Азербайджана. – 2003. – Серпень.– С. 6.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Конгрес Азербайджанців України. – К., 2004. – С. 1.
- ¹⁷ Поладов П. Октай Зия огли Ефендієв // Голос Азербайджана. – 2004. – Серпень – вересень. – С. 3.
- ¹⁸ Поладов П. Ансамблю “Азербайджан” 5 лет // Голос Азербайджана. – 2004. – Вересень – жовтень. – С. 6.
- ¹⁹ Алиев Р.В Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко изучают азербайджанский язык // Голос Азербайджана.– 2004.– Лютий – С. 8.
- ²⁰ Поладов П. Октай Зия огли Ефендієв // Голос Азербайджана. – 2004. – Серпень – вересень. – С. 3.
- ²¹ Записано зі слів Алішова Н.І.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ Ibid.